Ятченко Євген Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Міжгалузевої академії управління (м. Київ)

Право на виконання рішення, постановленого на користь особи у цивільній справі, як складова конвенційного права на справедливий суд

Незабезпечення державою своєчасного і належного виконання судових рішень в умовах сьогодення є однією із найбільш нагальних проблем у сфері судочинства України. На сьогодні в Україні виконується лише кожне третє рішення суду, а тому цілком закономірним є той факт, що постійно зростає кількість заяв, поданих проти держави Україна до Європейського суду з прав людини (надалі – Європейський Суд), зокрема й щодо тривалого невиконання рішень національних судів. Саме питання невиконання або неналежного виконання рішень національних судів порушується в більшості скарг проти України, що надходять до Європейського Суду. Невиконання судових рішень негативно впливає на авторитет національної судової влади, та й держави України вцілому, оскільки в цьому разі не досягається кінцева мета правосуддя – захист прав та інтересів осіб, реальне поновлення їхніх порушених прав. При цьому Україна зазнає ще й чималих фінансових збитків. Відтак Україна має адекватно відреагувати на цей виклик часу та вжити необхідних заходів з метою зміни існуючого стану справ у судовій системі, в тому числі й в питанні виконання судових рішень.

Звичайно ж дуже важливим для захисту порушених прав особи є прийняття неупередженого та справедливого рішення суду. На досягнення цього результату мають бути постійно спрямовані зусилля працівників судових органів, практикуючих юристів і звичайно ж науковців. Однак слід врахувати і той факт, що винесення справедливого та неупередженого

рішення судом недостатньо для надання повноцінного захисту прав та інтересів особи, для цього потрібно ще й щоб зазначене рішення було належним чином та своєчасно виконане. Отже, без вирішення питання забезпечення державою належного виконання судових рішень годі й сподіватись на належний захист прав та інтересів особи в Україні, а відтак й на приведення національної судової системи до європейських стандартів, що є необхідною умовою для інтеграції українського суспільства до європейської спільноти.

Для належного вирішення питання виконання судових рішень в Україні має бути розроблено та прийнято комплексну стратегію, на що неодноразово зверталась увага вітчизняних посадових осіб у резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи (надалі – ПАРЄ), зокрема у резолюціях № 1516 від 02.10.2006 року та № 1787 від 26.01.2011 року, а також в резолюції Європейського Парламенту від 24.05.2012 року. Протягом останніх років ця тема неодноразово була предметом обговорення на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ряду міністерств та відомств, а також у науковому середовищі, що свідчить не лише про її актуальність, а й складність розв’язання проблеми. Окремі напрацювання по покращенню ситуації із виконанням судових рішень в Україні втілені у законах та інших нормативних актах, однак вжиття окремих заходів виявилося недостатнім для суттєвих зрушень у розв’язанні зазначеної проблеми, а отже потрібно цю проблему вирішувати комплексно, тобто з урахуванням не лише юридичних, а й фінансових, соціальних та інших чинників, чому мають передувати відповідні фундаментальні дослідження науковців.

Значну увагу дослідженню базових положень виконання судових рішень у цивільних справах приділяють вітчизняні науковці, зокрема: Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, В.І. Тертишніков, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербак та інші. Одним із напрямків розв’язання проблеми виконання судових рішень в Україні є приведення чинного

законодавства та судової системи у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 року (надалі – Конвенція), у цьому напрямку проводять дослідження Банчук О.А., Бортновська З.П., Куйбіда Р.О., Паліюк В.П. тощо. Попри це поки що в Україні недостаньо наукових досліджень, на основі яких може бути проведена всеохоплююча реформа судової системи взагалі та системи виконання судових рішень у цивільних справах зокрема, як того рекомендує резолюція Європейського Парламенту від 24.05.2012 року. Відтак питання залишається відкритим для подальшого дослідження та внесення пропозицій щодо вдосконалення системи виконання судових рішень в Україні. Метою цього дослідження є вироблення пропозицій щодо вдосконалення системи цивільного судочинства та виконання рішень судів в цивільних справах в Україні, приведення зазначеної системи у відповідність до вимог, закріплених в п.1 ст. 6 Конвенції, використовуючи при цьому доробки науковців.

Перш ніж перейти до безпосереднього дослідження положень п.1 ст. 6 Конвенції слід звернути увагу на той факт, що ратифікація Україною у 1997 році Конвенції та ряду протоколів до неї започаткувала новий підхід держави як у розвитку системи захисту прав людини і громадянина взагалі, так і в питанні виконання рішень судів у цивільних справах зокрема, оскільки ратифікувавши Конвенцію держава Україна взяла на себе додаткові зобов’язання не лише перед власними громадянами, а й перед європейською спільнотою. Як зазначають О.А. Банчук та Р.О. Куйбіда, особливістю Конвенції як міжнародного акта полягає у тому, що її підписання країнами-членами Ради Європи потягло за собою створення дієвої системи захисту прав особи на європейському континенті, якої міжнародне право до того часу не знало. Положення Конвенції і протоколів до неї не тільки гарантують права та свободи осіб, але й створюють механізми захисту прав, порушених державою. Конвенція стала першим міжнародним договором, який надав

право приватним особам оскаржувати дії держави до наднаціонального судового органу, яким є Європейський Суд[1].

Слід зазначити, що існування та активна діяльність Європейського Суду як наднаціонального судового органу є благом для громадян України, а відповідно і для держави. Відтак у свідомості посадових осіб, відповідальних за виконання рішень зазначеного судового органу, а можливо і ряду громадян, має радикально змінитись ставлення до рішень Європейського Суду, оскільки вони мають на меті не стягнення коштів із державного бюджету України, а стимулювання держави до вжиття радикальних заходів щодо зміни судової системи та системи виконання судових рішень. Має змінитись у суспільстві й відповідне ставлення до осіб, які вимушені звертатись за захистом до Європейського Суду, оскільки вони реалізують своє законне право, закріплене у ч.4 ст.55 Конституції України, на звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ після використання всіх національних засобів правового захисту. На думку автора, обов'язком держави є не лише вжиття заходів із реформування судової системи та системи виконання рішень, а й проведення активної роз'яснювальної роботи щодо права особи на звернення за захистом до відповідних міжнародних судових установ та порядку його реалізації. Побудова партнерських відносин між державою та її громадянами, в частині захисту прав та свобод взагалі і виконання судових рішень зокрема, дозволить вирішити переважну більшість спірних питань на національному рівні, а відповідно й зменшити кількість звернень за захистом до Європейського Суду, тобто фактично позовів до держави Україна. Прийняті ж рішення зазначеної міжнародної судової установи мають стати дороговказом на шляху побудови партнерських відносин між державою та її громадянами.

[1] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 7–8.*

На превентивну роль держави у захисті прав людини зверталась увага й учасниками Міжнародної конференції «Роль превенції у заохоченні та захисті прав людини», яка відбулася у м. Києві у вересні 2011 року за участі Комісара Ради Європи з прав людини, міністрів юстиції держав – членів Ради Європи, представників Генерального директорату Ради Європи з прав людини та правових питань, урядових уповноважених при Європейському суді з прав людини, а також працівників правничих галузей України. Ключовим досягненням цієї конференції, як зазначає М.Точицький, стало започаткування розвитку практичних підходів до реформування Європейського Суду на національному рівні, які необхідні для досягнення ефективної імплементації положень зазначеного суду судами держав – членів Ради Європи, аби гарантувати, що національні суди та державні органи здатні виконувати свою превентивну роль у захисті прав людини[2]. Щорічно на розгляд Європейського суду з прав людини надходять десятки тисяч скарг, а відтак чекати розгляду справи заявникам приходиться роками, що в свою чергу призводить до зменшення ефективності судового захисту. Згідно статистичних даних, які наводять Н.Кульчицький та З.Бортновська, порівняно з іншими державами Україна перебуває на четвертому місці після Росії, Туреччини та Італії за кількістю заяв, які розглядаються Європейським судом. При цьому якщо в 2012 році намітилася загальна тенденція до поступового зменшення загальної кількості поданих заяв до Європейського Суду, то відсоток заяв поданих проти України на кінець 2012 року становить 8,2 % від загальної кількості заяв (станом на кінець 2011 року – 7,0 %)[3]. Як вихід із цієї ситуації слід вважати впровадження європейських стандартів у національну правову систему, в тому числі й України, шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, вдосконалення системи

[2] *Точицький М. Реформа Європейського суду з прав людини та внесок українського головування в Комітеті міністрів Ради Європи в процес реформування Європейського Суду з прав людини / М.Точицький. // Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 136.*

[3] *Кульчицький Н., Бортновська З. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах щодо України за 2012 рік / Н.Кульчицький, З. Бортновська. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2013. – № 1(10). – С. 5.*

контролю з боку держави за належним здійсненням судочинства, тобто шляхом усунення причин, які призводять до звернення громадян за захистом до Європейського суду з прав людини.

Положення ст. 6 Конвенції гарантують кожному право на справедливий суд як в кримінальному, так і в цивільному та в адміністративному судочинстві. При цьому п.1 ст. 6 Конвенції є універсальним, оскільки поширюється на всі види судочинства, а пп.2 і 3 – стосуються виключно кримінальних справ. Виходячи з того, що предметом цього дослідження не є розгляд судом кримінальних справ та виконання судових рішень у кримінальних справах, в подальшому зосередимо увагу на розгляді саме п.1 ст.6 Конвенції. Автор підтримує позицію, яку висловили О.А. Банчук та Р.О. Куйбіда, про те, що право осіб на справедливий судовий розгляд, закріплене у ст.6 Конвенції, за своєю природою є комплексним суб'єктивним правом, воно складається з великої кількості інших прав, яких повинно бути дотримано при розгляді справ у суді. Зазначені науковці поділяють складові права на справедливий судовий розгляд на дві групи: 1) закріплені безпосередньо в тексті п.1 ст. 6 Конвенції, а саме: незалежність та неупередженість суду, який розглядатиме справу; відкритість судового розгляду та публічне оголошення судового рішення; розумність строків розгляду справи; 2) не відображені текстуально у ст.6 Конвенції, однак виведені Європейським судом з прав людини з принципу верховенства права, зокрема право на правову допомогу[4]. Отже, право на справедливий суд слід розглядати як комплексне суб'єктивне право, перелік складових якого закріплений не лише в п.1 ст.6 Конвенції.

Складовою частиною п.1 ст.6 Конвенції, а отже і права на справедливий судовий розгляд, як підкреслює В.П. Паліюк, є право на виконання рішення, постановленого на користь особи, останнє хоча і не

[4] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 13.*

наведене в положеннях зазначеної норми, однак розвинуте в прецедентних рішеннях Європейського Суду[5]. Зокрема у рішенні по справі «Хорнсбі проти Греції» (1997) було зазначено, що пункт 1 статті 6 гарантує кожній особі реалізацію нею права на суд, яке стало б ілюзією, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове судове рішення залишалося недіючим на шкоду одній із сторін. Важко уявити, щоб стаття 6 детально описувала процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, і водночас не передбачала виконання судових рішень. Якщо вбачати у ст. 6 Конвенції тільки проголошення доступу до судового органу та права на судове провадження, то це могло б породжувати ситуації, що суперечать принципу верховенства права. Виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, повинне розглядатися як невід'ємна частина «суду» у розумінні статті 6; більше того, Суд уже застосовував у справах про тривалість розгляду[6]. Відтак, право на виконання рішення, постановленого на користь особи, є складовою частиною права на справедливий суд хоча воно і не відображене текстуально у ст.6 Конвенції. Відповідно не виконання або не належне виконання рішення суду у цивільній справі є порушенням вимог п.1 ст. 6 Конвенції.

Слід погодитись також із думкою, яку висловили Комаров В.В. та Шадура Д.М., що забезпечення виконання судових та інших рішень є невід'ємною складовою справедливого судочинства[7]. Це також випливає із права особи на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що знайшло своє закріплення в ч.1 ст.3 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України). У випадку не виконання або неналежного виконання рішення суду

[5] *Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В.П. Паліюк. – К.:Фенікс, 2004. – С. 29.*

[6] *Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Хорнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 3. – С. 148–149.*

[7] *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін.; За заг. ред. В.В. Комарова. – Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 228.*

особа, чиї права порушені в такий спосіб, має право на звернення ло суду, а держава повинна забезпечити суд належними важелями впливу на порушника і в такий спосіб досягти належної реалізації принципу обов'язковості судових рішень, закріпленого в ст. 14 ЦПК України. Важко назвати судочинство в державі справедливим, якщо навіть справедливе рішення суду не виконується, а відтак не досягається мета судочинства – відновлення справедливості. На думку автора, судочинство в конкретній цивільній справі не закінчується лише винесенням судом відповідного рішення, це рішення має бути виконане належним чином, оскільки без цього втрачається в значній мірі сенс винесення такого рішення. Як зазначає Ю.В. Білоусов, цивільне судочинство складається з окремих стадій, однією з яких є стадія виконання рішення[8]. Відтак не виконання або не належне виконання рішення суду у цивільній справі є порушенням права особи на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а відповідно й вимог п.1 ст. 6 Конвенції.

Проблема виконання судових рішень, як справедливо наголошують О.А. Банчук та Р.О. Куйбіда, є однією з головних у системі правосуддя України, оскільки переважна більшість рішень Європейського суду з прав людини проти України стосується питання невиконання судових рішень. Зокрема це рішення у справах «Войтенко проти України», «Жовнер проти України», «Шмалько проти України», «Ромашов проти України», «Бакай та інші проти України», «Півень проти України» тощо[9]. Крім цього стосовно України Європейським Судом постановлено пілотне рішення у справі «Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, яким зобов'язано державу Україну розв'язати проблему невиконання або тривалої затримки виконання судових рішень. У рамках розгляду справи по суті було встановлено поруше-

[8] *Цивільний процес: Навч. посіб. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. – За ред. Ю.В. Білоусова. – К.:Прецедент, 2005. – С.17–18.*

[9] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 79.*

ння п.1 ст.6 Конвенції в частині доступу до правосуддя, порушення ст.1 Протоколу № 1 до Конвенції, порушення ст.13 Конвенції[10]. Пілотні рішення Європейським Судом приймаються у разі коли виявлена проблема носить системний характер, тобто подібні порушення прав є постійними та повторюваними. Як правило, у резолютивній частині пілотного рішення мова йде про проблему як системну, конкретизуються заходи, яких повинна вжити держава-відповідач. Як зазначає З.Бортновська, після прийняття Європейським Судом зазначеного пілотного рішення було зупинено розгляд понад 2000 заяв з цього питання. Однак 21 лютого 2012 року їх розгляд було відновлено з огляду на виконання Україною пілотного рішення не в повному обсязі. Конвенція не передбачає санкцій за невиконання або тривале виконання рішення Європейського суду з прав людини, держави добровільно взяли на себе зобов'язання виконувати рішення зазначеного суду у справах, в яких вони є сторонами[11]. Фактично Європейський Суд в такий спосіб лише констатував, що вжитих Україною заходів виявилося недостатньо для вирішення проблеми невиконання або тривалої затримки виконання судових рішень. Слід зауважити, що прагнення України до євроінтеграції мають підкріплюватися реальними діями, перш за все в царині захисту прав людини, визнання інших європейських стандартів і цінностей та належному виконанні взятих державою на себе зобов'язань, оскільки «вступ до співтовариства передбачає зобов'язальне визнання всіх норм, неухильне дотримання, гарантування дієвості та єдності права Євросоюзу[12]».

Частково на причини виникнення проблеми вказується у пілотних рішеннях, виявляються ці причини й на національному рівні, головне щоб державою усувалися причини порушень прав людини, при цьому будь-які

[10] *Анцупова Т. Принцип minimis non curat praetor у діяльності Європейського суду з прав людини / Т.Анцупова. // Європейське право. – 2013. – № 1–2. – С. 104.*

[11] *Бортновська З. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та перспективи / З. Бортновська. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2013. – № 2(11). – С. 7–11.*

[12] *Шпакович О. Вплив права Європейського Союзу на внутрішнє право третіх країн / О. Шпакович. // Віче. – 2007. – № 5–6. – С. 72.*

виправдання є недоречними. Намагання представників урядів держав-відповідачів у справах, які розглядаються Європейським Судом, виправдовувати невиконання судових рішень або їхнє виконання протягом невиправдано тривалого часу відсутністю коштів у бюджеті держави, неправомірними діями окремих державних виконавців, як підкреслюють О.А. Банчук та Р.О. Куйбіда, не знаходять підтримки у суддів Європейського Суду з прав людини. Тому в більшості випадків невиконання судового рішення з вини держави визнається порушенням права осіб на доступ до суду. Порядок і спосіб організації органів держави, які відповідатимуть за виконання судових рішень, з метою дотримання вимог статті 6 Конвенції для Європейського Суду не має значення[13]. Як бачимо наявні два основних фактори, які можуть вплинути на виконання рішень судів, причинами ж невиконання або неналежного виконання рішень судів їх вважати не можна, а саме: об'єктивний – це брак необхідних коштів для фінансового забезпечення вжиття необхідних заходів по виконанню судових рішень, модернізації органів держави, які відповідатимуть за виконання судових рішень тощо, та суб'єктивний – неправомірні дії окремих державних виконавців та інших осіб, від яких залежить виконання рішень судів. Усунення або ж мінімізація впливу зазначених факторів і є першочерговим, на думку автора, завданням держави у вирішенні цієї проблеми, за наявності відповідної політичної волі виконувати рішення Європейського суду з прав людини.

Як базові напрямки реформування вітчизняної системи виконання рішень судів у цивільних справах мають стати, на думку автора, ті положення-принципи, які закріплені в тексті п.1 ст. 6 Конвенції, а саме: незалежність та неупередженість суду, який розглядатиме справу; відкритість судового розгляду та публічне оголошення судового рішення; розумність строків розгляду справи, поширення останніх, з урахуванням специфіки відносин із виконання судових рішень, повинно мати місце не

[13] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 79–81.*

лише для судів, а й для органів Державної виконавчої служби України (надалі – ДВС України). Для ДВС України ці принципи можуть бути сформульовані в наступній інтерпретації: 1) незалежність та неупередженість державних виконавців при примусовому виконанні рішень за умови забезпечення дієвого контролю за їхніми діями з боку держави; 2) відкритість процесу виконання судових рішень для учасників виконавчого провадження та публічне інформування громадськості про заходи, які вживає держава щодо реформування і функціонування системи виконання рішень судів; 3) розумність строків виконання судових рішень. Не забезпечення державою дотримання зазначених принципів в побутові системи виконання судових рішень, діяльності суддів та державних виконавців, і є основною причиною невиконання або неналежного виконання рішень судів. Звичайно ж перелік зазначених принципів, які слід розглядати як напрямки реформування системи виконання судових рішень в Україні, не є вичерпних, однак саме на них слід зосередити увагу в першу чергу.

Перш ніж перейти до дослідження сформульованих принципів слід дати певну оцінку окремим спеціальним нормативним актам, якими регламентується діяльність органів щодо виконання судових рішень у цивільних справах. Вже в Преамбулі «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року (надалі – Закон про виконання рішень) задекларовано обов’язок держави виконувати рішення Європейського Суду, звернуто увагу на необхідність усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї, впровадження в вітчизняне судочинство та практику Європейських стандартів прав людини, створення передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України. В Україні створений так званий «орган представництва», який відповідно до ст.1 Закону про виконання рішень є органом відповідальним за забезпечення представництва України в Європейському Суді та координації виконання його рішень. Функції зазначеного органу

згідно п.1 Постанові КМ України від 31.05.2006 року № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (надалі – Постанова про заходи щодо реалізації закону) покладено на Міністерство юстиції України, при цьому п.4 цієї ж Постанови про заходи щодо реалізації закону, затверджено Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, затверджено організаційну структуру зазначеного органу тощо. Вцілому Законом про виконання рішень визначено процедуру та строки виконання рішення Європейському суді з прав людини, відповідності останніх принципу розумності строків варто приділити окрему увагу; визначено джерело фінансування – Державний бюджет України в межах відповідної бюджетної програми; передбачено порядок відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування; заходи загального характеру та додаткові заходи індивідуального характеру тощо[14]. Із змісту зазначених Закону про виконання рішень та Постанови про заходи щодо реалізації закону випливає, що вони регламентують переважно забезпечення виконання уже прийнятих рішень Європейського Суду, а не на профілактичну роботу з попередження звернень до зазначеного суду. Саме в недостатній профілактичній роботі, вжитті необхідних заходів до вирішення конкретної проблеми конкретної особи з приводу виконання рішення суду в цивільній справі ще до її звернення із заявою до Європейського Суду слід шукати, на думку автора, причину великої кількості заяв поданих проти України.

Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012 року (надалі – Закон про гарантії держави) встановлені гарантії держави щодо виконання судових рішень та виконавчих документів, однак ці гарантії стосуються лише окремої категорії боржників, а

[14] *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.*

саме: державних органів, підприємств, установ та організацій, а також юридичних осіб, примусова реалізація майна яких забороняється відповідно до законодавства. У Законі про гарантії держави також розглядаються особливості стягнення (списання) заборгованості із зазначеного вище обмеженого кола боржників, передбачається процедура відшкодування збитків, завданих винною особою державному бюджету України тощо[15]. Звичайно ж прийняття Закону про гарантії держави є позитивним кроком у вирішенні досліджуваної проблеми, оскільки дозволяє за рахунок бюджетних коштів гарантувати задоволення вимог кредиторів і у останніх відпадає необхідність звернення із заявою до Європейського Суду. Крім цього залучення органів прокуратури до процесу відшкодування збитків, завданих державному бюджету України, має позитивний вплив на ситуацію, оскільки у цьому випадку більш реальною стає задекларована державою відповідальність винних посадових та службових осіб і сприяє профілактиці цього виду правопорушень. Справедливим є також надання державою додаткових гарантій кредиторам, зокрема права звертатися за відшкодуванням із державного бюджету, у випадку коли державою накладається заборона на примусове відчуження майна боржника шляхом введення мораторію. Однак зазначені заходи лише частково дозволяють вирішити проблему захисту прав особи і державою надаються лише окремі гарантії щодо виконання судових рішень, для вирішення ж проблеми виконання судових рішень в Україні потрібні більш радикальні та системні рішення.

Як тимчасовий захід у вирішенні цієї проблеми могло б стати розширення дії Закону про гарантії держави щодо захисту прав хоча б найбільш незахищенних верств населення, зрозуміло ж, що держава не зможе гарантувати виконання зобов'язань всіма боржниками за рахунок виплат із Державного бюджету України. З цією метою пропонується розширити

[15] *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

перелік кола боржників, закріплених у ч.1 ст.2 Закону про гарантії держави, щодо яких держава надає гарантії виконання судових рішень, доповнивши цю норму текстом: «інша особа, якщо заборгованість стосується стягнення аліментів, відшкодування збитків та шкоди, завданих внаслідок злочину або адміністративного правопорушення, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а також у зв'язку з втратою годувальника». У цьому випадку слушними можуть бути процедура та особливості, закріплені у ст.4 Закону про гарантії держави, зокрема положення про те, що виконання рішення здійснюється за рахунок коштів, передбачених бюджетною програмою, якщо рішення суду не виконано протягом шести місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження. Винними діями боржника, наприклад особи, яка ухиляється від сплати аліментів, завдаються в такий спосіб збитки державному бюджету. Оскільки держава вимушена виконувати зобов'язання замість боржника, то відповідно до ч.2 ст. 6 Закону про гарантії держави органи прокуратури мають право звернутися із позовом про відшкодування збитків, завданих державному бюджету[16]. У цьому випадку витрати на розшук боржника, судові та інші витрати, наприклад послуги банку на пересилку коштів кредитору, мають бути за рішенням суду відшкодовані за рахунок боржника, при цьому боржника ніхто не звільняє від виконання його основного зобов'язання.

Основним же орієнтиром та фундаментальним базовим положенням у реформуванні системи виконання судових рішень, зокрема у цивільних справах, мають стати вищесформульовані принципи, першим з яких є незалежність та неупередженість державних виконавців при примусовому виконанні рішень за умови забезпечення дієвого контролю за їхніми діями з боку держави. Слід зауважити, що досягнення неупередженості при примусовому виконанні рішень, передбачених законом, є одним із завдань державної виконавчої служби відповідно до ст. 1 Закону України «Про

[16] *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

державну виконавчу службу» від 24.03.1998 року[17]. Дотримання неупередженості при примусовому виконанні рішень, згідно ч.1 ст.11 Закону України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 року (надалі – Закону), є одним із основних обов'язків державного виконавця, при цьому основним процесуальним засобом досягнення такого результату виступає інститут відводу, закріплений у ст.16 зазначеного Закону. Отже, як стягувач, так і боржник, або ж їхні представники, за наявності передбачених чинним законодавством підстав, мають право заявити відвід державному виконавцю, експерту, спеціалісту, оцінювачу, перекладачу і в такий спосіб в значній мірі уникнути упередженості при примусовому виконанні рішення суду. Оскільки процесуальні питання щодо відводу державного виконавця вже досліджувалися як автором, так й іншими науковцями, вони не є предметом дослідження цієї роботи, а відтак не зосереджуватимемо на цьому питанні детальну увагу. В нагоді може стати пропозиція покласти вирішення питання про відвід (самовідвід) державного виконавця саме на спеціальну комісію із складу працівників відповідного державного органу виконання рішень, обраних автоматизованою системою, під головуванням представника відповідного територіального управління юстиції[18].

Слід зазначити, що своєчасне та належне виконання рішення суду в цивільній справі залежить не тільки від кваліфікації та неупередженості державного виконавця, а й незалежності державного виконавця як представника влади від впливу на нього сторонніх осіб. В 2005 році здійснено реоганізацію Державної виконавчої служби, її перетворено на урядовий орган у складі Міністерства юстиції України, в такий спосіб територіальні органи Державної виконавчої служби виведено з-під підпорядкування чиновників місцевих адміністрацій, які раніше часто

[17] *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 73.*

[18] *Ятченко Є.О. Особи, які підлягають відводу у цивільному процесі та виконавчому провадженні / Є.О. Ятченко. // Судова апеляція. – 2014. – № 2(35). – С.77–78.*

втручалися у процес виконання судових рішень[19]. Зазначена реорганізація в певній мірі стала відповіддю України на проміжну резолюцію Комітету міністрів Ради Європи ResDH (2004) 14, згідно якої органи влади України, як підкреслює В.П. Паліюк, повинні у найкоротший термін забезпечити необхідні загальні заходи, зокрема запровадити ефективні санкції щодо посадових осіб, які будь-яким чином намагаються втрутитися у здійснення правосуддя[20], а відповідно і у виконання судових рішень.

Крім цього незалежність державного виконавця залежить ще й від кола повноважень, якими наділяє його держава як представника влади при виконанні рішень. Перелік прав державного виконавця, якими він наділяється у процесі здійснення виконавчого провадження, закріплений у ч.3 ст. 11 Закону і при цьому цей перелік не є вичерпним, однак окремі повноваження потребують корегування, уточнення та деталізації процесу їх реалізації. Зокрема, відповідно до п.10 ч.3 ст.11 Закону державний виконавець при необхідності розшуку боржника – фізичної особи або дитини повинен звернутися до суду з відповідним поданням[21], після чого суд прийме рішення, яке виконуватимуть органи внутрішніх справ. На думку автора, залучення до цього процесу суду є зайвою витратою часу, оскільки судом вже визнано конкретну фізичну особу боржником або прийнято рішення про передачу конкретної дитини іншій особі, суду залишається перевірити хіба що факт необхідності розшуку боржника або дитини. Державний виконавець як представник влади повинен мати право самостійно виносити постанову про розшук боржника – фізичної особи або дитини, остання, як і передбачена п.11 ч.3 ст. 11 Закону постанова про привід боржника – фізичної особи, має бути виконана органами внутрішніх справ. Якщо ж не було достатніх підстав

[19] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 81.*

[20] *Паліюк В.П. Міжнародні судові установи і захист прав людини та основних свобод: навчально-практичний посібник / В.П. Паліюк. – Миколаїв:Атол, 2006. – С. 163.*

[21] *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 11.*

для розшуку і в такий спосіб державний виконавець порушив права конкретної особи боржника, то у останнього є право звернутися до суду і вимагати відшкодування завданих збитків.

Відповідно до п.3 ч.3 ст. 11 Закону з метою захисту інтересів стягувача державний виконавець має право одержувати безоплатно від органів, установ, організацій, посадових осіб, сторін та учасників виконавчого провадження необхідні для проведення виконавчих дій пояснення, довідки та іншу інформацію, у тому числі конфіденційну[22], однак, як свідчить практика, зазначене право не завжди вдається реалізувати належним чином. Слід конкретизувати, можливо в інших нормативних актах, яку саме інформацію, в яких випадках і з яких саме органів чи посадових осіб державний виконавець має право витребовувати. І лише після цього слід надати державному виконавцю право притягувати до відповідальності, шляхом винесення постанови про накладення штрафу, осіб, які не є боржниками у конкретному виконавчому провадженні. Останні мають право оскаржити постанову державного виконавця в порядку ст. 82 Закону, в тому числі й до суду. В такий спосіб суд може здійснювати контроль за належним виконанням рішення та діями державного виконавця, однак зазначений судовий контроль має здійснюватися лише в межах поданої скарги. Вцілому ж контроль за законністю виконавчого провадження має здійснюватися у формі планових та позапланових перевірок відповідними органами та посадовими особами, перелік яких закріплений у ст.ст. 83 та 84 Закону.

Дискусійною видається позиція, що державна виконавча служба як система органів, підпорядкованих Міністерству юстиції України, інколи може бути не зацікавлена реалізувати судове рішення, особливо тоді, коли воно стосується інтересів інших органів виконавчої влади або її самої, а тому пропонується при адміністративних судах запровадити служби судових виконавців, при цьому судові виконавці в таких справах мали б підпорядко-

[22] *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 10.*

вуватися суддям, які ухвалили ці рішення і були б підзвітні перед ними[23]. Однак слід зауважити, що судді адміністративного суду, також як і державні виконавці, перебувають у підпорядкованні Міністерства юстиції України. Більш вдалою, у ситуації коли боржником є державний орган, є позиція законодавця, закріплена у ч.1 ст.3 Закону про гарантії держави, оскільки центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів здійснює списання коштів з рахунку державного органу, а в разі відсутності коштів на рахунку таке списання здійснюється за рахунок коштів, передбачених бюджетною програмою[24].

Попри існуючі в Україні системи контролю за діяльністю державних виконавців щодо виконання судових рішень, найбільш дієвою, на думку автора, буде система контролю в якій активну участь приймає громадськість та зацікавлені в належному виконанні рішення суду особи. Щоб вибудувати систему виконання судових рішень в Україні, в якій буде забезпечено належний контроль за її функціонуванням, таку систему слід будувати з дотриманням другого принципу, а саме відкритості процесу виконання судових рішень для учасників виконавчого провадження та публічного інформування громадськості про заходи, які вживає держава щодо реформування і функціонування системи виконання рішень судів (надалі – другий принцип).

Відповідно до ч.1 ст. 4 Закону сторонам виконавчого провадження надається оперативний доступ до матеріалів виконавчого провадження, зокрема до Єдиного реєстру виконавчих проваджень, умови доступу до якого та отримання інформації встановлюються Міністерством юстиції України[25].

[23] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 81.*

[24] *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

[25] *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 5.*

Зазначеною правою нормою лише створені передумови для реалізації другого принципу, оскільки поки що має місце переважно декларування прав особи на отримання інформації, а не реальне отримання. Мати право і мати можливість скористатись чим правом – це поняття не тотожні. Умови доступу до Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень та порядку отримання інформації Міністерство юстиції України має зробити публічними та прозорими для всіх громадян. Інша справа отримати інформацію про вчинені державним виконавцем процесуальні дії у конкретному виконавчому провадженні, у цьому випадку доступ до такої інформації повинні мати тільки особи, коло яких визначено законом, наприклад, сторони, їхні представники та прокурор. Досягти цього можна шляхом надання державним виконавцем зазначеним особам відповідного коду доступу до Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень.

Відносини між державою, представником якої у виконавчому провадженні виступає державний виконавець, та конкретною особою мають бути більше партнерськими, ніж фіскальними. Кожна особа, не залежно від її правового статусу у виконавчому провадженні, має бути зацікавлена у належному функціонуванні системи виконання рішень судів, оскільки в одному виконавчому провадженні та ж сама особа може бути боржником, а в іншому – стягувачем. Дійсно, зміна свідомості членів суспільства потребує певного часу, однак розпочинати будувати партнерські відносини потрібно, першим кроком у такій розбудові може стати публічне інформування громадськості про заходи, які вживає держава щодо реформування і функціонування системи виконання рішень судів. Залучення громадськості до обговорення проектів щодо реформування системи виконання рішень судів дозволить не лише отримати нові ідеї, а й змінити ставлення значної частини населення до самої системи виконання рішень судів.

Ефективність роботи системи виконання судових рішень виявляється через отриманий результат, зокрема своєчасність вчинення виконавчих дій та розумність строків виконання судових рішень. Відповідно до вимог ч.2 ст. 30

Закону державний виконавець зобов'язаний провести виконавчі дії з виконання рішення майнового характеру протягом шести місяців, а немайнового – двох місяців, з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження. При цьому до зазначеного строку не включається час відкладення виконавчих дій або зупинення виконавчого провадження із передбачених законодавством причин. Відповідно загальний час виконання рішення триває від дня винесення постанови про відкриття провадження і до повного виконання рішення суду у цивільній справі, він залежить від складності справи, залучення інших осіб до виконання, як то проведення експертизи чи оцінки майно тощо. Тобто наперед визначити повний час виконання рішення суду буває важко, а відтак єдиною вимогою до строку виконання є його розумність.

Серед причин порушення розумних строків Європейський Суд та науковці виділяють: поведінку сторін, несвоєчасне проведення експертиз, тривале невиконання судових рішень з вини державних органів тощо. Подібні проблеми в організації правосуддя притаманні не лише для України. На виконання Рішення Європейського Суду у справі «Кудла проти Польщі» у Польській Республіці прийнято Закон «Про порушення права сторони на розгляд справи без необгрунтованої затримки судового розгляду». В Італії діє так званий Закон Пінто, який передбачає національні засоби правового захисту у разі порушення розумної тривалості судового розгляду[26]. Україні також варто прийняти спеціальний нормативний акт, в якому не лише конкретизувати поняття «розумний строк», а й передбачити засоби впливу на осіб, які порушують розумні строки виконання рішень своїми діями чи бездіяльністю, неналежним виконанням своїх службових обов'язків тощо. Крім цього слід визначити орган, який визначатиме наявність порушення розумності строку, процедуру звернення до нього та прийняття рішення. На думку автора, таким органом має стати постійно діюча спеціальна комісія

[26] *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. – С. 37–40.*

або ж відділ при відповідному територіальному управлінні юстиції, рішення якої має стати для суду доказом факту порушення розумних строків винною особою. Проводячи свої засідання хоча б два рази на тиждень зазначена комісія могла б оперативно розглядати питання порушення розумного строку розгляду цивільних справ в судах та виконання рішень органами державної виконавчої служби, надавати слушні рекомендації керівництву відповідного територіального управління юстиції для оперативного реагування та притягнення винних осіб до відповідальності з метою профілактики подібних правопорушень у майбутньому. Якщо ж особа, яка постраждала внаслідок порушення розумного строку виконання рішення суду, понесла матеріальні та (або) моральні збитки, то вона може звернутися до суду.

Виходячи із вищезазначеного, автор вважає за можливе зробити наступні висновки:

1. Прийняті Україною заходи лише частково дозволяють вирішити проблему захисту прав особи і державою надаються лише окремі гарантії щодо виконання судових рішень, для вирішення ж проблеми виконання судових рішень в Україні потрібні більш радикальні та системні рішення. Для належного вирішення питання виконання судових рішень в Україні має бути розроблено та прийнято комплексну стратегію приведення чинного законодавства та судової системи у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 року, оскільки положення Конвенції і протоколи до неї не тільки гарантують права та свободи осіб, але й створюють механізми захисту прав, порушених державою.

2. Ефективна імплементація положень Європейського суду з прав людини в діяльність судів України та органів державної виконавчої служби має виконувати превентивну роль у захисті прав людини. Впровадження європейських стандартів у національну правову систему шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, вдосконалення системи контролю з боку держави за належним здійсненням судочинства дозволить

радикально зменшити кількість звернень громадян України за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини. Прагнення України до євроінтеграції мають підкріплюватися реальними діями, перш за все в царині захисту прав людини, визнання інших європейських стандартів і цінностей.

3. Право осіб на справедливий судовий розгляд за своєю природою є комплексним суб'єктивним правом, воно складається з великої кількості інших прав, яких повинно бути дотримано при розгляді справ у суді. При цьому значна частина складових зазначеного права закріплена не лише в п.1 ст.6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Складовою частиною права на справедливий судовий розгляд є право на виконання рішення, постановленого на користь особи, останнє хоча і не наведене в положеннях зазначеної норми, однак розвинуте в прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини. Відповідно не виконання або не належне виконання рішення суду у цивільній справі є порушенням вимог п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

4. Як базові напрямки реформування вітчизняної системи виконання рішень судів мають стати ті положення-принципи, які закріплені в тексті п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Останні, з урахуванням специфіки відносин із виконання судових рішень, повинні стосуватися не лише діяльності судів, а й для органів Державної виконавчої служби України. Ці принципи можуть бути сформульовані в наступній інтерпретації: 1) незалежність та неупередженість державних виконавців при примусовому виконанні рішень за умови забезпечення дієвого контролю за їхніми діями з боку держави; 2) відкритість процесу виконання судових рішень для учасників виконавчого провадження та публічне інформування громадськості про заходи, які вживає держава щодо реформування і функціонування системи виконання рішень судів; 3) розумність строків виконання судових рішень. Не забезпечення державою дотримання зазначених принципів в побутові системи виконання судових рішень,

діяльності суддів та державних виконавців, і є основною причиною невиконання або неналежного виконання рішень судів.

5. Своєчасне та належне виконання рішення суду в цивільній справі залежить в значній мірі від кваліфікації, неупередженості та незалежності державного виконавця як представника влади від впливу на нього сторонніх осіб. Основними засобами досягнення неупередженості державного виконавця слід вважати інститут відводу та належну систему контролю органами Міністерства юстиції України. Незалежність державного виконавця залежить ще й від кола повноважень, якими наділяє його держава як представника влади при виконанні рішень, а відтак ці повноваження слід розширювати за умови збільшення відкритості процесу виконання судових рішень та організації належного контролю за діяльністю державних виконавців. Державний виконавець як представник влади, а не суд, повинен мати право самостійно виносити постанову про розшук боржника – фізичної особи або дитини, ця постанова має бути виконана органами внутрішніх справ. Якщо ж не було достатніх підстав для розшуку і в такий спосіб державний виконавець порушив права конкретної особи боржника, то у останнього є право звернутися до суду і вимагати відшкодування завданих збитків.

6. Суд повинен мати право здійснювати контроль за належним виконанням рішення та діями державного виконавця, однак судовий контроль має здійснюватися лише в межах поданої скарги. Вцілому ж контроль за законністю виконавчого провадження має здійснюватися у формі планових та позапланових перевірок відповідними органами та посадовими особами Міністерства юстиції України.

Попри існуючі в Україні системи контролю за діяльністю державних виконавців щодо виконання судових рішень, слід запровадити в Україні ще й систему контролю в якій активну участь приймає громадськість та зацікавлені в належному виконанні рішення суду особи. Для розбудови нової системи контролю держава має забезпечити відкритість процесу виконання

судових рішень для учасників виконавчого провадження та публічне інформування громадськості про заходи, які вживає держава щодо реформування і функціонування системи виконання рішень судів. Залучення громадськості до обговорення проектів щодо реформування системи виконання рішень судів дозволить не лише отримати нові ідеї, а й змінити ставлення значної частини населення до самої системи виконання рішень судів. Побудова ж партнерських відносин між державою та її громадянами, в частині захисту прав та свобод взагалі і виконання судових рішень зокрема, дозволить вирішити переважну більшість спірних питань на національному рівні, а відповідно й зменшити кількість звернень за захистом до Європейського суду з прав людини, тобто фактично позовів до держави Україна.

7. Умови доступу до Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень та порядку отримання інформації Міністерство юстиції України має зробити публічними та прозорими для всіх громадян. Інша справа отримати інформацію про вчинені державним виконавцем процесуальні дії у конкретному виконавчому провадженні, у цьому випадку доступ до такої інформації повинні мати тільки особи, коло яких визначено законом, наприклад, сторони, їхні представники та прокурор. Досягти цього можна шляхом надання державним виконавцем зазначеним особам відповідного коду доступу до Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень.

8. Ефективність роботи системи виконання судових рішень виявляється через отриманий результат, зокрема своєчасність вчинення виконавчих дій та розумність строків виконання судових рішень. Органом, який визначатиме наявність порушення розумності строку, має стати постійно діюча спеціальна комісія або ж відділ при відповідному територіальному управлінні юстиції, рішення якої має стати для суду доказом факту порушення розумних строків винною особою. Проводячи свої засідання хоча б два рази на тиждень зазначена комісія могла б оперативно розглядати питання порушення розумного строку розгляду цивільних справ в судах та виконання рішень

органами державної виконавчої служби, надавати слушні рекомендації керівництву відповідного територіального управління юстиції для оперативного реагування та притягнення винних осіб до відповідальності з метою профілактики подібних правопорушень у майбутньому.

9. Як тимчасовий захід у вирішенні проблеми виконання судових рішень пропонується розширити перелік кола боржників, закріплених у ч.1 ст.2 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012 року, щодо яких держава надає гарантії виконання судових рішень, доповнивши цю норму текстом: «інша особа, якщо заборгованість стосується стягнення аліментів, відшкодування збитків та шкоди, завданих внаслідок злочину або адміністративного правопорушення, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а також у зв'язку з втратою годувальника». У цьому випадку слушними можуть бути процедура та особливості, закріплені у ст.ст. 4 і 6 цього ж Закону, зокрема положення про те, що виконання рішення здійснюється за рахунок коштів, передбачених бюджетною програмою, якщо рішення суду не виконано протягом шести місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, а також про звернення органів прокуратури із позовом про відшкодування збитків, завданих державному бюджету.

Література:

1. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

2. *Точицький М. Реформа Європейського суду з прав людини та внесок українського головування в Комітеті міністрів Ради Європи в процес реформування Європейського Суду з прав людини / М.Точицький. // Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 132–137.*

3. *Кульчицький Н., Бортновська З. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах щодо України за 2012 рік / Н.Кульчицький, З. Бортновська. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2013. – № 1(10). – С. 5-18.*

4. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

5. *Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В.П. Паліюк. – К.:Фенікс, 2004. –264 с.*

6. *Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Хорнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 3. – С. 148–149.*

7. *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін.; За заг. ред. В.В. Комарова. – Х.: Харків юридичний, 2008. – 925 с. – (серія «Настільна книга судді»).*

8. *Цивільний процес: Навч. посіб. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. – За ред. Ю.В. Білоусова. – К.:Прецедент, 2005. –293 с.*

9. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

10. *Анцупова Т. Принцип minimis non curat praetor у діяльності Європейського суду з прав людини / Т.Анцупова. // Європейське право. – 2013. – № 1–2. – С. 101–109.*

11. *Бортновська З. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: проблеми та перспективи / З. Бортновська. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2013. – № 2(11). – С. 5–14.*

12. *Шпакович О. Вплив права Європейського Союзу на внутрішнє право третіх країн / О. Шпакович. // Віче. – 2007. – № 5–6. – С. 72–74.*

13. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

14. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.*

15. *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

16. *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

17. *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 112 с.*

18. *Ятченко Є.О. Особи, які підлягають відводу у цивільному процесі та виконавчому провадженні / Є.О. Ятченко. // Судова апеляція. – 2014. – № 2. – С.71–78.*

19. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

20. *Паліюк В.П. Міжнародні судові установи і захист прав людини та основних свобод: навчально-практичний посібник / В.П. Паліюк. – Миколаїв:Атол, 2006. – 180 с.*

21. *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 112 с.*

22. *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 112 с.*

23. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*

24. *Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 158.*

25. *Виконавче провадження в Україні: Збірник законодавчих актів / [упорядник Роїна О.М.]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 112 с.*

26. *Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – К.:Леста, 2005. –116 с.*